

Báthory István kapcsolata Besztercével

1.

Mikor az erdélyi rendek a gyulafehérvári országgyűlésen II. János választott király utódjául Somlyai Báthory Istvánt egyhangúlag fejedelemmé választották s ő előttük esküvel fogadta (1571. május 25-én) az alkotmány, a törvények s az egyéni szabadság megtartását, Beszterce jóformán teljesen ki volt már épülve. A XV. század közepén kibővített főtéri nagytemplom nyugati oldalán Mátyás király idejében épült hatalmas paplakot 1480-ban fejezték be.¹ Azt követte a lábasházak sora s annak folytatásaképen a XVI. század elején az a gyönyörű egyemeletes épület, amely jelenleg szikvizgyár. A templom északi tengelyében ennél is régebb a Kohlruss-ház, remekbe készült XV. századi gótikus pincegádorával. A szabályos nagy tér keleti oldalát egyszerűbb patricius-házak foglalják el, párhuzamosan a vár védőfalával, melyből ma már sajnos, igen kevés maradt meg épségben. Ezt nem az idő vasfoga morzsolta össze, hanem bizony az emberek oktalansága, midőn a városi tanács határozatából lebontották őket, hogy köveikből saját házaikat építsék fel. Áldozatul estek e rombolásnak a kapuk is, akár csak Kolozsvárt.

Itt Besztercén alig látunk belőle valamit a sétatéri Iparosház mellett, hozzá ragasztott rozoga házikókkal, melyek feltétlenül lebontandók városépítési és idegenforgalmi szempontból is. A nagytemplom körüli tér mai négszegletű alakját csak később, a városháza felépítésekor nyerte, bár ennek udvari erkélyes tornácán kívül alig van valami műemlékszerű jellege és hirdetője a régi dicsőségnek.

Beszterce város felvirulását két nagy királyunk látogatásának köszönhette. Az első Nagy Lajos, aki 1366 tavaszán egy teljes hetet töltött itt. Ez idő alatt három oklevelet adott át az elibe járult főbírónak és a szenátoroknak. Legnevezetesebb az Úrnapján kelt privilégium, amelyben megállapítja a bíró s a tisztviselők választási módját, meg a város viszonyát a királytól kinevezett besztercei gróffal szemben. A kiváltságlevél fellebbezési jogot adott a városnak a szebeni királybíró elé. Ennek ellenére a város a király joghatósága alá tartozott, s neki is fizetett évi adót.² A másik Mátyás király volt, aki 1458 Szentgyörgynapját töltötte e városban és korábbi

¹ Az évszám az egyemeletes épület kapuja felett középkori 4-es számmal van kifaragva.

² A három pergamen oklevél legfontosabbika az 1366. június 11-én kelt legpontosabb kiadása: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* (Hermannstadt, 1897.) II, 249—50.

kiváltságleveleit is megújította,³ s azokkal valósággal újraalapítója lett Besztercének. A polgárok könyörgésére erre azért volt szükség, mivel épp a beszercei grófsággal kapcsolatban nagy sérelmeik és szenvedéseik voltak, s ezeket kívánta a bölcs király most egy tollvonással jóvátenni. E méltóság utolsó viselője ugyanis Hunyadi János kormányzó volt, aki midőn Bécsben V. László előtt a Szent István-templomban a kormányzói hivatalt letette, megmaradt az ország főkapitányának s kineveztetett egyúttal Beszterce örökös grófjának is.⁴

Beszterce és vidékének védelmére Hunyadi a várostól északnyugati irányban fekvő hegyen várat építtetett. Halálával azonban — három év múlva — a vár sógorára, Szilágyi Mihály kormányzóra szállott. Miután azonban ennek tisztartói kegyetlenül bántak a városiakkal, azok Thümmel Ulrik bíró vezérletével ellenálltak, de leverettek és Szilágyi sokakat megöltetvén közülök, rettenetes bosszút állt rajtuk. Minthogy két évre reá Szilágyi török fogságba jutott, s így a beszerceieknek többé nem kellett tőle tartaniok, könyörgésükre Mátyás király 1465-ben elrendelte a vár lebontását, megengedvén, hogy köveit a város erősítésére használhassák.⁵ Ez a rengeteg munka majdnem húsz esztendeig tartott, pedig a király közben, 1475 tavaszán e célra a weisskirchi sókamara jövedelmét is a városnak adományozta,⁶ utána meg éveken át 200 forintot engedett el évi adójából, s egyben elrendelte, hogy Beszterce soha ne legyen elválasztva a szentkoronától; sőt ha azt valamely utóda megtenné, a város polgárai fegyveres kézzel ellenállhassanak.⁷ Így aztán az építés oly serényen folyt, hogy 1484-ben már a három főkapu is elkészült részben, a körfal pedig egészen, benne 13 toronnyal, melyeket a céhek foglaltak el. A fal egy ölnyi vastag és öt öl magas lett. De bármily takaros volt is ez a körfal, a hadtudomány fejlődése s az ágyúk tökéletesítése következtében nem nyújtott elég védelmet a polgároknak, s így hamarosan egy második körfal építésére került sor s arra minden behozott hordó után 50 denárt kellett lefizetni. Ezt a falat 1524-ben kezdték építeni, húsz ölnyre az elsőtől, és apró megszakítással további húsz esztendeig tartott, amikor a város keleti oldalát is, a mai sétányon végig, meg kellett erősíteni. Ez a munka már lassabban haladt, s úgyszólván csak a század végén készült el. E nagyszabású munkálatok a század utolsó éveiben a városháza építésével értek véget.⁸

A már említett tornyokon kívül a városnak négy kapuja volt: a Magyar-, a Kórház-, a Timár- és a Fakapu. Ezek oly széppé tették Beszter-

³ Mátyás király e Besztercén kiadott fontos oklevélnek kelte: feria tertia proxima ante festum beati Georgii martyris A. D. 1458. (Pergamen eredetije Beszterce-Naszód vármegye levéltárában.)

⁴ Ulászló király 1453. január 30-án kelt oklevele kiadva Teleki: *Hunyadiak kora* V, 347.

⁵ Mátyás király Budán, 1465 április 27-én kelt oklevele a vármegye levéltárában. Kivonatossan idézi Berger Albert *Urkunden-Regesten aus dem alten Bistritzer Archiv*, (Beszterce, 1893.) 174. sz.

⁶ Ennek kelte Buda, 1475. június 3. (u. o. 280. sz.)

⁷ Teutsch G. D.: *Zur Geschichte von Bistritz*. A nagyszabeni Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde 1859-i IV (1859), 273-4.

⁸ Wittstock Heinrich: *Bistritz in der Mitte des sechszehnten Jahrhunderts* Tränschenfels *Magazin*, Neue Folge 1860-i II (1860), 130-79.

cét, hogy messzeföldről jöttek megtekintésére, mert immár ő is elérte azt a fokot és tekintélyt, melyet a többi erdélyi „kerített“ szász városok élveztek az országban. Ezt idegenek is elismerték róla. Így a János Zsigmond udvarában élő Giovanandrea Gromo testőrkapitány, aki 1566-ban írt munkájában azt mondja Besztercéről, hogy szép, gazdag, népes és erődítési révén bevehetetlen város.⁹ Jómódját és vagyonosodását fejlett kertgazdasága s nem utolsósorban háziipara meg rendes városi háztartása biztosította. Ezek emelték jó hírért és tették kellemessé a városba érkező vendégek tartózkodását is.

A vendégek közt évekig emlékezetes maradt Izabella királynénak 1549. január 25-én, kis fia, János Zsigmond és kincstartója, György barát kíséretében tett látogatása. Fogadására a főbíróval és szenátorokkal ősi zászlaik alatt a céhek is felvonultak. Ezek épp ezidőben kezdtek jobban szervezkedni¹⁰ és hagyományos szokásaikkal derüssé tették a város életét.

Miként a sáfárgazda számadáskönyvéből látjuk, ez a királyi látogatás igen sok pénzbe került, mert a kíséret ellátására 264 forint ment fel, az elmaradhatatlan ajándékokra ennél is több; hiszen a királynét egy 36 forintot érő aranyozott kupával, kilenc éves fiát meg egy 40 forintos orgonával lepték meg, míg az udvari kisebb emberek és szolgák kést, ezüst kancsókat meg farkasbőröket kaptak. A látogatás igazi célját nem ismerjük, de bizonyára valami pénzkéréssel függött össze, különben a kényes királyné télidőben nem hagyta volna el kényelmes fejevári palotáját. Mekkora lehetett a neki, illetőleg a kincstartónak felajánlott segély, nincs nyoma, de a királyné hat szakács kíséretében érkezett, s így nem csodálhatjuk, ha a reá költött összeg 573 forintra rugott. Óriási pénz, ha vásárló erejét tekintjük, s meggondoljuk, hogy például ezidőben Brenner Márton orvos évi fizetése 35 forint volt, a kapuőrök heti bére 1 frt 65 és 2 frt 48 denár közt változott, egy ló ára pedig 6—12 forint közt. Olcsók voltak az élelmiszerek is. Így Mátyás lelkész ezidőben (1547. november 9-én) tartott lakodalmára a város ajándékozta hús, bors és krókusz ára csupán 1 forint 16 denárnyi összegre rugott, a bor hordójának ára pedig 3.50 és 7 forint közt, kimérve a korcsmákban meg másfél-három dénáron adták meszelyét. Drága volt azonban a szőrmeárú, mert míg a farkasbőrt 65 dénáron adták, a hiúzbőr 9 forintot megért, egy szép nyest pedig 60—80 forintot is.¹¹

Ezek az árak alig emelkedtek a Besztercét 1554-ben s rá két évre újra ért pestis következtében, amikor lakosságának egyharmada elpusztult; sőt a polgárság Daum Gergely bíró alatt oly nagy lelkiert tanúsított, hogy egy lengyel építómester vezetésével épp ekkor végezte be a nagytemplom építését, 1570-ben pedig az ugyancsak lengyel Leidens Jakabbal orgonáját

⁹ Erdélyről szóló kiadatlan olasz leírását a firenzei állami levéltárban másoltam. Német fordításban megjelent a szebeni idézett Archiv II (1854). kötetében.

¹⁰ Beszterce egyik legerősebb céhe a kovácsoké volt, a városi tanácstól 1547 november 11-én megerősített német nyelvű céhszabályzatuk szövegét l. Müller Friedrich: *Deutsche Sprachdenkmäler in Siebenbürgen* (Hermannstadt, 1804.) 218—9. l.; ezt a vármegyei levéltárban őrzött eredetiről Wittstock készítette másolatról adták ki.

¹¹ Kramer Friedrich: *Bistritz um die Mitte des 16. Jahrhunderts* Archiv XXI (1837), 28—86. — Az 1547—1553 közti sáfárszámadáskönyv alapján.

is elkészíttette.¹² Lehetővé tette ezt az is, hogy például 1566-ban oly nagy olcsóság volt Erdélyben, hogy öt kolozsvári köből búzát egy forinton adtak a piacon, egy tyúkot két denáron, egy ludat öt denáron kínáltak, egy denárért pedig 16 tojást lehetett kapni s ugyanennyi járt egy ejtel borért.¹³

Ami Beszterce kiterjedését és lakóit illeti, erről következő hivatalos adataink vannak: 1528-ban (tehát két esztendővel a mohácsi veszedelem után) volt benne 742 ház, 871 lakással s bennük 9529 lakóval; 1553-ban a házak száma már 1073-ra emelkedett 4184 lakossal s ez Báthory István halála évéig — 1586-ig — állandóan csökkent le 967 lakásra 3771 lakóval. De a Besztercéhez tartozó 28 faluból álló környék lakosságát is bele-számítva a város és districtus összes lakosságát, (cum appertinentiis) valami 30,000-re becsülték. A város élén állott a bíró a 12 esküdttel vagyis szenátorral; ezeknek állása tiszteletbeli volt. Újévkor azonban rendesen 100 forintnyi jutalmat szoktak kapni; ebből egyre-egyre fejenként $8\frac{1}{3}$ forint jutott. A pap évi fizetése is csupán 50 forint, az iskola rektoráé pedig 40; a fizetéshez természetbeni lakás, fűtés és világítás járult.

A törvénykezés szóbeli volt és szigorú. A szigorúságot a megromlott társadalmi viszonyok követelték. Ezért nem lephet meg, hogy harminc év alatt lopásért 22 embert kellett felakasztani, 1545-ben pedig a dobokai bíró 26 tolvajt öletett meg egyszerre Besztercén. A kivégzést erre kirendelt cigányok végezték, fejenként egy forintért, olykor ennél is kevesebb pénzért. Többre nem is igen telt a város jövedelméből, amely ekkoriban (1542-ben) 6257 forintot tett ki; ebből levonva a 6152 forintnyi kiadást, tiszta jövedelem fejében 105 forintot vihettek át az új esztendőre. Ez összeg nem is lehetett nagyobb, ha tudjuk, mily rengeteg összegre rugtak a köteles és elmaradhatatlan ajándékok és mennyi volt az elkerülhetelen vendéglátás is. Ez például ugyanekkor 488 forintra, tehát majdnem annyira emelkedett, amennyi a város egész évi adója volt. De természetesen voltak évek, melyekben e célra annak kétszerese vagy háromszorosa is kellett.

Ajándékadásra — more patrio — a legképtelenebb alkalmak szolgáltak. Kezdődött ez mindjárt az újévi lakomával és folytatódott jelesebb polgárok nászünnepeivel. Mikor például 1525-ben Böchel András bíró mostohafia esküvőjét ülték, az egy teljes hétig tartott s a város a tractamentum némi fedezésére egy ökröt ajánlott fel. Áldomást kívánt egy-egy váratlanul befutott nevezetes esemény híre is, így János Zsigmond születéséé 1540-ben, amikor a város két hordó bort méretett ki a főtéren rózsahegy-i terméséből, a harmadik pedig az ünnepi ebédén fogyott el. De azért könnyen belenyugodhatunk, ha mindez csupán $22\frac{1}{2}$ forintba került; bár ez tekintélyes összeg volt, ha látjuk, hogy a várost őrző katonák egész évi fizetése mindössze 596 forintot tett ki.¹⁴ A polgárokat a növekvő kiadások, a rendes és hadiadók igen keservesen terhelték, ha tekintetbe vesszük, hogy 1554-ben Beszterce lakosságának egyharmada pusztult el a dögvészben, amely két év múlva újra nagy áldozatot kívánt, s így a kiadásokat most már megfogyatkozott polgárságnak kellett viselnie.

¹² A nagyszebeni szász univerzitás jegyzőkönyvéből vett adatok alapján, az Archiv II (1855), 436.

¹³ Az egykorú magyar feljegyzést l. a Történelmi Tár 1880: 648.

¹⁴ Wittstöck id. tanulmánya alapján.

Nagyjában ily viszonyok közt folyt az élet Beszterce városában Báthory István trónraléptekor. Uralkodása kevés híján öt esztendeig tartott és áldásos volt Erdélyországra nézve, mivel közigazgatását átszervezve, megvetette természetes fejlődésének alapját, kifelé pedig oly erélyesen biztosította önállóságát, hogy alatta moccanni sem mertek környező ellenségei. Mindezt két oly kiváló munkatársa lankadatlan tevékenységével érte el, amilyen rokona, Forgách Ferenc váradi püspök és Berzeviczy Márton volt. Mindkettő a páduai egyetemen járt tanult férfi, akiket nyugodtan állíthatott a belügy kis, illetőleg a külügyet vezető nagy kancellária élére. Városunk történetét közelebbről csupán az a százegynehány levél és rendelet érdekelheti, amely a fejedelemtől Beszterce város és vármegye újonnan felállított levéltárában reánk maradt. Ennél eredetileg természetesen sokkal több lehetett, ha csak a mindennapi életszükségleteket vesszük is figyelembe, s tudjuk, hogy ami középítkezés folyt az országban, ahhoz Beszterce bocsátott tanult iparosokat a fejedelem rendelkezésére, le Gyulafehérvárig, sőt Fogarasig és nyugatra Váradig, ahol arra szükség volt. Innen szerezte be házi szereit, gazdasági szerszámain, szekerét és bőrös hintáját, hámostól a környező vidéki nemesség is, a konyhára való fűszerszámmal együtt, melyet besztercei szekeresek hordtak fel Brassóból, sőt egyenesen Konstantinápolyból. A hadfelszerelés százféle fegyverét és szerszámát is a szász városok szolgáltatták, míg az ágyúvonó lovakat az evangélikus egyház nyújtotta, megfelelő kocsisokkal; ezt aztán a szebeni univerzitás vetette ki arányosan az egyes alája tartozó városokra.

Első levelében (1571 nyarán) a fejedelem két ácsot kért a fejevári várban folyó munkálatokhoz, azokat, akik előzőleg a Szeret feletti hídát készítették. Majd egy hídépítéshez értő német mesterembert kívánt. Őszre fordulván az idő, tíz párduebörre volt szüksége, ami nagy értéket képviselt, miután ekkoriban 8—14 forinton árulták őket. Ezeket, úgy látszik, személyesen is megsürgette, mikor évvégén, december 8-án udvarával Besztercére érkezett, és a hónap végéig itt ült. Egy szász ember naptári feljegyzése szerint Báthory ekkor immár harmadszor járt Besztercén.¹⁵ Mi hozta annyiszor ide, arról csak annyit tudunk, hogy karácsony napján a huszadjövedelmet évi 70 aranyforintért a városnak bérbe adta, s mivel azt aranyban nem birták kiegyenlíteni, annak fejében 108 és fél forintot vett át folyó pénzben. E mellett Királya és Régen evangélikus lelkészei panaszára elrendelte, hogy őket régi szabadságukban senki ne bántalmazza. Hasonló biztosítékot nyert a besztercei papság is, midőn megújíttatá II. Ulászló király 1496-i ily irányú kiváltságlevelét. A város nevében Szöcs Gáspár bíró járult a fejedelem elé. De szívesen fogadta özvegy Nyíró Ákosnét is, kinek könnyölgésére elrendelte, hogy Eötvös Mihálynéval folytatott perében új ítéletet hozzanak.¹⁶

¹⁵ Archiv III (1848), 367.

¹⁶ Báthory István Beszterce városához és Beszterce megyéhez intézett leveleit ez év május elején kutattam fel és másoltam le a vármegyei levéltárban. Valamennyit közlöm *Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése* című két kötetes, sajtó alatt lévő kiadványomban; ezért külön egyiket sem idézem e tanulmányomban.

Besztercéről távozva, az új esztendőben szintén foglalkozott besztercei ügyekkel. Így két radnabányai szász embernek hat hónapi haladékot adott adóssága visszafizetésére; de midőn megtudta, hogy azok örökségüket adton adják és idegenbe készülnek távozni, meghagyta a bírónak, hogy vagyonukat foglalja le, nehogy kárba maradjanak azok, akiknek adósok. Amint tavaszodott, a fejedelem téglavetőket kért Szamosújvárra, ahol házat akart építeni, majd kőműveseket oda, meg a váradi várfalak erősítési munkálataira; a görgényi várjavításhoz pedig kész faragott köveket.

Az 1573 újév napján megnyilt kolozsvári országgyűlésen megjelent besztercei szenátorokkal Báthory megújította a huszadjövedelem bérletét évi 70 arany forintért, melyet át is vett tőlük 110 forint és 60 denár összegben. Ennél fontosabb volt az, hogy a városatyák könyörgésére megkegyelmezett Weres Jakab besztercei kórházigazgatónak, akit házasságtörés miatt halálra ítélték, kitudódván, hogy egy Anna nevű kiskorú cselédjével viszonya volt. A fejedelem azonban mérlegelve a körülményeket, bölcsen úgy ítélte, hogy a bűnös hagyja el a várost és költözzék ki valahová vidékre. Majdnem hasonló botrány foglalkoztatta a város erkölcsös polgárait egy év múlva is, midőn az Ádám szücsmestertől bajba jutott házi cselédje dolgában kellett a szenátusnak ítékeznie. Szerencsére felesége megbocsátott neki s így elkerülte a halálos ítéletet. De mielőtt azt a fejedelem jóváhagyta volna, elrendelte, hogy vizsgálják meg, milyen volt a bűnös leány előélete, hogy azt a peres ügyében figyelembe lehessen venni. Vallásügyi rendelkezése is volt ezidőben, midőn a román görög-keleti Eufthimia püspököt megerősítette állásában, és meghagyta, hogy senki őt működésében zavarni ne mérésselje, vagyis, hogy szabadon járhasson prédikálni, tanítani, a ceremóniákat gyakorolni és szentségeket szolgáltatni, amerre szükségét látja. Művelődéstörténeti az a további rendelete is, hogy Winter Lestyán besztercei gyógyszerész valloását mindenütt hitelesnek fogadják el, ahol jogai védelmében a törvény előtt élni kíván vele, továbbá az a levele, amely arról tájékoztat, hogy 1572-ben Bruno mester személyében már volt könyvkereskedője a városnak. Ennek azonban a fejedelem cenzura-rendeletébe ütközött valami ügye akadt; ezt onnan tudjuk, hogy miután ügyét a Városi tanács letárgyalta, a fejedelem utasítására kiadták lefoglalt könyveit.

Az 1574-ik év elején, február első hetében Báthory István váratlanul Besztercén termett, Berzeviczy Márton titkára társaságában. Jövelele igazi okát nem tudjuk, csak annak van nyoma, hogy február 5-én a város könyörgésére megszüntette a terhes cséáni harmincadot, hogy ezentúl csupán a besztercei huszad maradjon meg, bár évi bérét hetvenről száz forintra emelte. A város azonban nem igen bírt lemondani a cséáni harmincad jövedelméről, s így azt ősszel újra felállították; a fejedelem azonban megintette, hogy vigyáztasson embereire s ne forduljon többé elő, hogy azon a helyen lovakat hajtsanak ki Magyarországba.

A bekövetkezett 1575-ik év elején egy János nevű cseh orvostanár tartózkodott néhány napig Besztercén, tavasznyiltával pedig a fejedelem újra kőműveseket és kőfaragókat kért a várostól a váradi erősítési munkálatokhoz. Országos érdekű esemény volt június elején a fejedelem ellen fegyveres kézzel támadó Bekes Gáspár leveretése a kerelőszentpáli csatában. Ehhez Beszterce is katonákat küldött, s azok oly vitézül harcoltak, hogy

hazatérőben nyolc lázadó székelyt is magukkal hoztak. Ezeket a foglyokat a városháza tömlőcében őrizték, amíg megjött a fejedelem (1575. július 19-i) parancsa, hogy szabadon bocsáthatják őket, levágatva előbb orrcimpájukat és mindkét fülüket. Keserves büntetés, ami török szokásra jött divatba, de meg kellett lennie. Büntetésüket meg is érdemelték, mert Bekes Rudolf császár támogatásával tört az országra s ha Báthorynak nem sikerült volna levernie, német uralom alá jutott volna Erdély; Ausztria gyarmatának tekintették volna, mint egy emberöltővel előbb, mikor 1551-ben elfoglalták és kizsákmányolták a német és spanyol zsoldosokkal, amit igen nehezen bírt kiheverni az ország.

Még nevezetesebb eseménye volt az évnek, hogy Báthory Istvánt a lengyelek királyukká választották, s mielőtt elindult trónja elfoglalására, országgyűlést hirdetett Szent Miklós napjára Besztercére. Ez, habár pénzébe került is a fejedelem és kíséretének ellátása, nagy megtisztelést jelentett a városnak; viszont az egész országból összesereglett képviselők napestig költeleztek a kocsmákban és szállásadóiknál, s ez mindig nem várt hatalmas jövedelmet jelentett. A beszterceiek számára annyira fontos partialis avagy részszerint való „diéta“ a hirdetett december 6-án pontosan megnyílt a piaci nagytemplomban és öt napig tartott. De mivel végzéseinek száma mindössze tizenegy, ezek tárgyalása semmiesetre sem foglalta le egészen a képviselők jelzett idejét. A gyűléseket régi bevett szokás szerint istentisztelet előzte meg. Az első nap a kancellár felolvasta a fejedelem írásos üzenetét, amely a megvitatásra kerülő tárgyakat tartalmazta. Erre aztán meghozták a végzéseket, legtöbbször közfelkiáltással: a szegény haza megmaradása és java érdekében — miként magukat a rendek kifejezni szokták — s utána hálaadottsággal és hívséggel köszönték meg a fejedelem gondviselését, hogy mindent elibök terjeszt, amit a közönséges jóra és megmaradásra valónak ítélt.

A gyűlésen a részek küldöttjei, vagyis a magyarországi atyafiak mellett az ország három nemzete, azaz a magyar, székely és szász volt képviselve, mert végzéseik csupán így lehettek törvényesek. E végzések közt legfontosabb volt a vármegyénként állítandó katonaság számbavétele, azaz must-arája. Ez a Marostól északra terjedő öt vármegye részéről Kolozsvárt tartatott. Ide küldte Beszterce is sorozásra köteles katonáit, kikre most azért volt sürgős szükség, mivel kémjeitől a fejedelem hírért vette, hogy Miksa császár-király a fejedelem kimenetelének fegyveres erővel útját akarja állni. Csakhogy erre nem került sor, mert Báthory mindenfelé elhiresztelte, hogy Felső-Magyarországon vonul ki Lengyelországba, s azalatt (félrevezetve a császáriakat) az Ojtozi-szoroson át Moldován keresztül a hosszabb, de biztosabb úton jutott Krakkóba. Ezt a fejedelem nyíltan bejelentette a rendeknek, s épp ezért a határ védelmére is tisztes fegyveres őrséget szavaztak meg, a szászok részéről 300 gyalogost, kik közt a beszterceiek is, még karácsony előtt, idejében felsorakoztak.¹⁷

A gyűlések ebédig húzódtak, a nap többi része a pihenésé és szórakozásé maradt. A fejedelem azonban naponta fogadást tartott, s azon ez

¹⁷ A besztercei országgyűlés 1575-i magyar nyelvű végzéseinek szövegét l. az Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Budapest, 1876. II, 569—73.

alkalomból igen nevezetes ügyeket intézett el. Ilyen volt az a tiszta családi életet biztosító rendelete, mellyel a lelkészek kérésére megszüntette a tiltott vérségi házasságokat, mivel azok az utóbbi időben igen megszáporodtak azáltal, hogy a felek saját lelkészeiket mellőzve, az unitárius (ariánus) papok előtt esküdtek, s aztán bántatlanul visszajöve a városba, gyakran közbotrányt okoztak avval, hogy a fennálló törvény megkerülésével kötöttek házasságot. A fejedelem december 12-én távozott Besztercéről, de mint király is mindig jóindulatot tanúsított a város ügyei iránt, valahányszor érdekében valamit tehetett. Így nyoma van, hogy 1583 tavaszán új módját rendelte el a királyt megillető dézsma szedésének. Erre a Városi tanács könyörgésére azért volt szükség, mivel annak összegyűjtése igen nagy terhet jelentett és sok bosszúsággal járt. Nagy könnyebbségére esett tehát a városnak, hogy ezentúl nem kellett, mint eddig, száz embert kirendelni az örményesi szénacsinálásra sem, miután a jó belátású király — mint erdélyi fejedelem — meghagyta a bethleni udvarbírónak, hogy ne kényszerítse a várost erre a dolgra, hanem elégedjék meg a maguktól jelentkező emberek munkájával.

3.

Helyszüke miatt csupán röviden foglalkozhatom Báthory István többi levelével, melyek általánosabb, az egész országot érdeklő közrendeleteiről tájékoztatták a besztercei városi tanácsot is. Ezekben valóságos korát megelőző gondolkozást árult el, midőn például megtiltotta a vörösréz behozatalát, s egyben annak kivitelét, minthogy az arany kivitelének tilalma már régebb idő óta fennállott; az árúk piaci árát pedig besztercei iparosok meghívásával megállapította. Ide tartozott az arany és ezüst árának meghatározása is, ami év elején történt Szebenben, ahová Besztercéről is be kellett küldeni a Radnabányán termelt arany-ezüstöt; ezt aztán az állami pénzverő intézet váltotta be törvényes áron. Ezt nevezték a *Cement napjának* és megtartása valósággal mintavásár képét nyújtotta. Ezt külföldi árusok is felkeresték portékájukkal, de midőn terjeszkedésök ártani kezdett a honi iparnak, a fejedelem megállapította, hogy a Karánsebes vidékéről jövő kereskedők mily városokban rakhatják ki árujukat. Mikor pedig így sem igen szűnt meg hitelrontó versenyök, a városi tanács küldöttei egész Krakóig mentek orvoslásért a királyhoz, aki aztán 1583. február 28-án megerősítette Mátyás királytól nyert 1468-i kiváltságlevelöket, melynek értelmében idegen árusok a szomszédos Moldovából és Havasalföldéből Szeben, Brassó és Szászváros határán túl nem járhatnak. Evvel a szász városok úgynevezett árulerakási joga is intézményesen rendeződött és idővel a gyakorlatban oda módosult, hogy amit egy-egy vásáron az idegen árusok nem birtak eladni, azt lerakták az áruházba (Kaufhaus) s ha távoztak, azokat a gazda adogatta el számukra, bizonyos jutalék fejében. Kicsiben sem volt szabad az ilyen görögöknek nevezett idegeneknek árusítani, csupán szőnyegeket.¹⁸

Befejezésül Beszterce egyházi életéről is be kell számolnunk nagy vonásokban. Ez századokon át zavartalanul folyt a főtéri nagy templom-

¹⁸ Hamm Fr: *Zur Geschichte des Siebenbürgischen Handels vom Jahr 972. bis 1845* című tanulmánya alapján. Archiv III (1848), 271.

ban, s a domonkosokéban, melynek létezése 1287-ig mutatható ki oklevelesen. A dömések második temploma a szegényházzal összeépítve állott, kolostoruk is volt, de zárdája volt a ferencrendieknek, meg az apácáknak is. A domonkosok áldásos tevékenysége 1541-ben szűnt meg, amikor a polgárok Luther Márton tanait befogadták, s tagjai ekkor kényszerültek a városból távozni. Helyökbe később a kegyesrendiek telepedtek meg kolostorukban, melyet a maguk céljaira kiépítettek.¹⁹

A protestantizmusra való áttérés természetesen nem ment zökkenő nélkül. Az újhitűek eleinte az erdélyi római katolikus püspök joghatósága alá tartoztak, s neki illettek is fizettek. De azért 1554 november elején írt két levelükben a beszercei ágostai evangélikus káptalan kijelentette Bornemisza (Abstemius) Pál püspöknek, hogy lelkiismeret dolgában nem hallgatnak reá, hanem a Szentírásra és Istenre; ezért a tőle hirdetett zsinaton nem is jelenhetnek meg, hanem maguk helyett ezt a beadványukat nyújtják be.²⁰ A kényes ügynek nem is lett folytatása, már csak azért sem, mert a katolikus javak bekövetkezett elvilágiasítása következtében Bornemisza püspöknek két év múlva örökre távoznia kellett Erdélyből, s ettől kezdve az evangélikusok Besztercén is nyugodtan élhettek. Nem zavarta őket hitéletökben Báthory István sem, aki egyik nyilatkozatában azt mondta, hogy bár mint katolikus hívő, azt óhajtaná, hogy az egész világ egyvallású legyen, s a katolikus hitet vallja; miután maga Isten kijelentette, hogy a világon sok keserűség fog támadni, ő sem akar senkit erőszakkal hitére téríteni, mert *minden hitet és lelkiismeretet a mindenható Isten ítélőszéke elé utal*, s nem tűr semmiféle üldözést. A történelem is azt mutatja, hogy ahol a hitet erőszakkal terjesztik s tűzzel-vassal, nem oktatással és jó erkölcsökkel, ott sok vér omlik és jogsátság támad.²¹ Ime, miként gondolkozott és írt egy mélyhitű katolikus magyar fejedelem — kilenc évvel a Bertalan-nap után, melynek átkos szelleme az ellenreformáció e dühöngő idejében minden protestáns országon elhatalmasodott.

Ez a nagyfontosságú érdekes levél meggyőző bizonyítéka István király vallásos türelmességének, melyet erdélyi kormányzása alatt is kimutatott. Ténykedéséből és zsinati utasításaiból nyilvánvalóan kitént, mennyire tisztelte az Evangéliom alapján álló erdélyi szászok ágostai hitvallását, ámbár haragudott a beszerceiek túlságos puritánizmusa miatt, hogy templomukból kihordták a szentképeket. E miatt meg is róttá őket az 1572. május 1-én megnyílt medgyesi zsinaton; erre a szebeni káptalan azt a választ adta, hogy ámbátor a beszerceiek nem tűrnek semmi képet templomukban, evvel kálvinistákká még nem váltak s a dolog csak azon múlt, hogy festőművészek, akitől művészi képet vártak, meghalt.²²

¹⁹ Iványi Béla: *Geschichte des Dominikanerordens in Siebenbürgen*. Siebenbürgische Vierteljahrsschrift LXII (1939), 29—41.

²⁰ A beszercei káptalan ez idézett két levelét (Datae e civitate Bistriciensis, feria III. post festum Omnium Sanctorum, mense Novembris A. D. 1554) ld. Archiv 1853: 375—88.

²¹ Báthory István király 1581 szeptember 30-án írt levelének német fordítását kiadtam id. levelezése II. kötetében, a nagyszebeni német Transsilvania 1840-i 44. száma 172—3. lapjáról.

²² A szebeni ág. ev. káptalan válaszában szövege ez volt: Bistriciensis, quod nullas imagines et tabulas in Templo habuerunt, suspecti putabantur et assentiri Calvinianis, dederuntque responsi loco euidam, se conari quidem, ut imago elegans depingeretur, sed pictorem mortuum esse Archiv I (1852), 385.

Báthory István csupán az antitrinitáriusok hitét nem szenvedhette, többek közt azért, hogy a gyermekeket nagykorukig nem keresztelték meg. Hanem azért józan okosságból, maga mellett tűrte az unitárius Blandrata György orvost, Bekes Gáspárt, Gyulay Pált és másokat, kancellári méltóságot adván a luteránus Berzeviczy Mártonnak és Kovacsóczy Farkasnak, kiknek tehetségét és ügybuzgóságát — az állam érdekében — nem nélkülözhetette; bármint izgatta is Szántó István jezsuita atya, hogy távolítsa el és ne tartsa őket udvarában. E tekintetben szabad kezet kívánt magának s másfelől e nemkatolikus hívei tevékenységét annyira ellenőrizte, hogy azok nem tehettek semmit, de nem is akartak tenni a nagyrabesült király katolikus hite ellen.

Vázlatos képünk még több színt nyer majd, ha a vármegyei levéltárban előkerülnek Báthory István korából a sáfárgazdák számadáskönyvei. Ám azokat böngéssze át helybeli szakember, legalább annyi gyönyörűséggel, mint amennyit nekem e bemutatott szerény munkám megírása nyújtott.

Veress Endre

ig
ar